

УДК 94(477)“12-18”

М. Криштанович

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ МОНАРХІЇ ГАБСБУРГІВ (КІНЕЦЬ XVIII – XIX ст.)

На значному фактичному матеріалі розкрито роль та місце політичної поліції на українських землях Австрійської монархії в XVIII – XIX ст. Висвітлено напрями її діяльності, зв'язок із політичною цензурою.

Ключові слова: державне управління, політична поліція, українські землі, Австрія, політичний контроль, цензура.

Поліцейний апарат є невід'ємною частиною урядового механізму. У монархії Габсбургів його основні засади склалися у другій половині XVIII ст. Після революції 1848 – 1849 рр. ця структура дещо була реорганізована і практично у незміненому вигляді проіснувала до розпаду імперії у 1918 р.

Питання діяльності правоохоронних структур у державі Габсбургів частково вже висвітлювалось у дослідницькій літературі. Загальну характеристику поліцейного апарату подали О. Бальцер [1] і Е. Хеллблінг [2]. Праця А. Курка присвячена львівській поліції, її організації у складі Австрії до 1918 р. [3].

Мета статті – узагальнити розрізнений дослідницький матеріал і аналітичним шляхом показати державно-правові засади організації австрійської таємної поліції на західноукраїнських землях в останній третині XVIII – на початку XX ст.

Як офіційна установа, Дирекція поліції почала функціонувати з 1784 р. Згодом у Празі, Брно, Лінці, Граці, Інсбруці, Опаві та Львові виникли регіональні поліцейні установи. У Галичині першу Дирекцію поліції утворили у Львові в 1785 р., але практично вона почала діяти наступного року. Друга Дирекція, Західногалицька, діяла у Кракові в 1796 – 1809 рр. Після наполеонівських воєн і утворення Краківської республіки ця дирекція була ліквідована. Після того, як Краківська республіка у 1846 р. увійшла до складу Австрії, друга дирекція була відновлена, а у 1848 р. обидві установи були реорганізовані.

Австрійський кримінальний кодекс 1787 р. започаткував поліцейне карне право. Функції поліції почали розширюватися. У 1789 р. вперше було створено міністерство поліції, якому підпорядковувалася Дирекція. Це міністерство очолив граф Й. Перген. У 1793 р. було засноване Придворне управління поліції, яке з 1801 р. отримало назву придворного управління поліції і цензури. В усіх землях були створені поліцейні відомства, а у важливих прикордонних пунктах – прикордонні комісаріати. Поліцейні служби діяли в транспортному сполученні (Дунайське судноплавство, залізниці). З 1850 р. в Австрії вводиться цивільна охорона, саме на її основі у 1872 р. виник інститут поліцейних агентів.

Залежно від територіального обсягу повноважень поліцію поділяли на державну, крайову і локальну. Державна поліція володіла усіма засобами, необхідними для безпеки й існування держави з політичної точки зору. Повноваження крайової поліції поширювалися на окремі коронні землі, а локальної (чи місцевої) – на одну чи кілька громад. Функціонально поліція поділялася на поліцію безпеки, шляхову, пожежну, санітарну, торгіву тощо, контролюючи, таким чином, все життя країни.

У складі Дирекції поліції були директор, два-три комісари, кілька ревізорів, так звана поліційно-військова варта, значна кількість таємних платних агентів. За винятком останніх всіх поліційних функціонерів призначав імператор. Начальниками львівської поліції до 1848 р. були послідовно Д. Х. фон Гітшейн (1786 – 1796 рр.), І. Страйхер (1796 – 1808 рр.), К. М. Рорер (1808 – 1810 рр.), Ф. Брежани (1810 – 1832 рр.) та Л. фон Сахер-Мазох (1833 – 1848 рр.). У першій чверті XIX ст. військово-поліційна варта складалася з коменданта, двох фельдфебелів, кільканадцяти капралів та понад ста рядових. З 30-х рр. XIX ст. її чисельність зростає і напередодні 1848 р. вона нараховувала вже майже 200 осіб.

На ввіреній території Львівській Дирекції підпорядковувалися комісаріати у Бродях (утворений в 1786 р.), Любліні (1799 р.), Підгужі біля Кракова (1819 р.), Тарнові (1839 р.), Тернополі (1839 р.), Бережанах (1839 р.), Перемишлі (1840 р.), Чернівцях (1845 р.) [4].

У правоохоронній структурі Габсбургів вагоме місце з самого початку посіла політична поліція. Відомий французький державний діяч Ж. Фуше, якимось чином переконаннями, який реформував французьку таємну службу і очолював поліційне міністерство при Директорії на початку XIX ст., зазначав, що “завдання вищої поліції (поліції безпеки) величезне у будь-якому випадку, чи працює вона в рамках представників влади чи діє вона на благо уряду централізованого, аристократичного, диктаторського чи деспотичного” [5].

В Австрійській монархії реорганізація таємної поліції відбулася в загальній системі йосифінських реформ. Її проводив за дорученням Йосифа II граф Перген. Він організував підрозділи таємної поліції (з секретними наказами та інструкціями, відомим тільки посадовим особам) і негласно використовував звичайну поліцію для встановлення нагляду за чиновниками, особами, яких підозрювали у ворожому ставленні до монархії, стежили за суспільними настроями [6].

Керівництво австрійської таємної поліції складало спеціальне бюро з 12 осіб. З початку XIX ст. воно активно взялося за розширення агентурної сітки. Вона включала провінційну поліцію, намісників провінцій і округів, а також спеціальні комісаріати, які були в найбільш небезпечних для монархії, з погляду влади, місцях імперії. Від прикордонної варті поступали відомості про осіб, які пересікали кордон. Політична поліція таємно керувала цензорами, які перевіряли газети, книжки, твори мистецтва, театри, а також перлюструвала кореспонденцію на пошті в пошуках різної політичної інформації.

Прикладом можуть бути факти, пов'язані з діяльністю відомого просвітника, вченого, університетського професора у Львові І. Мартиновича (1736 – 1794 рр.), який був платним агентом таємної поліції [7]. Зокрема, у 1791 р. начальник її бюро Ф. Готтгарді отримав анонімного листа, у якому була інформація про три політичні угруповання, небезпечні для держави. Лист закінчувався словами, що інформатор буде “в змозі здобути для його величності (тобто австрійського імператора) ще більше інформації. Мого прізвища не потрібно вам називати, оскільки я не бажаю винагороди. Я зобов'язаний вірно служити монарху” [8].

Ф. Готтгарді припустив, що цього листа написав І. Мартинович, оскільки його недавно сам завербував. Тому, доповівши імператору про отриману інформацію, він написав до інформатора листа, у якому зазначив, що вважає його автором листа, “а якщо це дійсно так, то надсилайте нові повідомлення і ви не пошкодуєте” [9]. Цікаво зазначити, що І. Мартинович підготував для свого шефа проект реформування таємної поліції в Австрії і навіть рекомендував себе на посаду її начальника [10].

Однак І. Мартинович занадто ревно взявся за роботу. Як республіканець за політичними переконаннями, він увійшов до таємної антиавстрійської організації та детально інформував про її діяльність і плани Ф. Готтгарді. Прагнучи здобути визнання у середовищі революціонерів, він підготував і опублікував у Пешті брошуру радикально-революційного змісту. Ця публікація отримала значний суспільний резонанс. Тим часом наступник Леопольда II відмовився від попереднього політичного курсу і шпигунська кар'єра І. Мартиновича закінчилася. Тоді ж він остаточно перейшов на антимонархічні позиції, підготував план відокремлення Угорщини від Австрії. Але ця змова була розкрита, а його учасники, серед них і І. Мартинович, були страчені в 1795 р.

Високопоставлені чиновники, передовсім губернатори, також збирали конфіденційні відомості і повідомляли про них центральній поліції. Таким чином, вона ставала продовженням поліцейної системи. Для її підтримання Й. Перген запровадив обов'язкову реєстрацію всього населення монархії, включаючи іноземців. Раніше така практика була лише у Відні. Реєстрація і нагляд потрібні були, за висловом Й. Пергена, щоб “забезпечити внутрішній світ, безпеку і благоденство та мати можливість виявляти при допомозі таємного розшуку різні небезпечні тенденції ще до того, як вони визріють” [11].

У 1790 р. Леопольд II, наступник Йосифа II, майже повністю ліквідував міністерство поліції і агентурну сітку. Передавши більшу частину поліцейних повноважень провінціям, він наказав, щоб головною турботою для виконавців законів стали загальне благо і особиста безпека підданих. Але після раптової смерті Леопольда II новий монарх Франц II наказав Й. Пергену відновити міністерство поліції разом із відділенням політичної поліції. Їх головним завданням стали антимонархічні таємні товариства, які насаджували французькі республіканці. До часу відставки Й. Пергена у 1802 р. характерною рисою австрійської політичної поліції стала загальна інформація, що призвело до розвитку шпигунства всередині країни і по всій Європі.

Наприкінці XVIII ст. консервативна позиція монархії у зовнішній та внутрішній політиці, переконання у безсумнівній перевазі абсолютної форми уряду над іншими, відсунення суспільства від найскромнішої хоч би співучасті в управлінні, наштотувалося на хвилю протилежних революційних ідей з Франції та частково з Польщі епохи Чотирирічного сейму та повстання під проводом Т. Костюшка. Тим небезпечним ідеям імперія намагалася протистояти та згори забезпечитись перед їх кінцевим розповсюдженням. Отже, наступило виразне обмеження свободи об'єднань, навіть серед привілейованих станів, відсунення станових репрезентацій від і так ілюзорної вже тільки співучасті в управлінні державою, загострення контролю держави над діяльністю всяких організацій, загострення цензури. Супроводив це зріст впливів та потуги поліцейного апарату як безпосередньо покликаного до контролю за суспільством.

Ці характерні риси внутрішньої політики імперії особливо помітними були на території Галичини. Тогочасне поняття “поліція” мало широкий і ще не конкретизований обсяг. Воно охоплювало усі форми адміністративної діяльності держави. Про широкий державний контроль над суспільними процесами свідчить розмежування поліцейних функцій. У літературі прийнято вважати, що наприкінці XVIII ст. в державі Габсбургів поліція була трьох видів: загальна, приватна і звичайна. У першому випадку йшлося про такі проблеми, як публікація правових норм, контроль за міграцією мешканців всередині країни, реєстрація громадських та

інших організацій і товариств тощо. Приватна служба безпеки займалася охороною людського життя та здоров'я, слідувала за комунікаціями, лісовими масивами, будівельними нормами, протипожежним станом тощо. Повноваження звичайної поліції стосувалися релігії, виховання та суспільної опіки [12]. Крилася під нею також профілактична діяльність проти визначених антидержавних чинів обивателів, нарешті у найважчому значенні того слова – сам апарат безпосереднього примусу. Карний кодекс з 1803 р. містив розширений перелік приписів про тяжкі поліційні злочини. Зокрема, це були такі: а) участь у таємних товариствах; б) революційна агітація; в) друкування, продаж, обіг книжок чи ілюстрацій без дозволу цензури; г) утримання таємних друкарень; д) переправлення людей поза межі держави; е) бунт підданих на місцях.

Будь-яка особа, незалежно від походження і займаної посади, викрита в антидержавній діяльності, підлягала суворому покаранню. Окрім того, монархія за допомогою розширеного поліційного апарату розвинула широку запобіжну діяльність. Під поняття “таємного товариства” підпадали всі об'єднання, які діяли нелегально або скривали свою справжню мету і учасників. Вони каралися власне з точки зору своєї таємності, оскільки у кодексі йшлося про те, що нешкідливі товариства не повинні бути таємними. У випадку сумнівів публікували застереження для лояльних мешканців, щоб не вступали до таких товариств.

Зважаючи на ці приписи, уряд, при допомозі своїх репресивних органів, відслідковував та арештовував учасників галицьких конспірацій (Львівська централізація, легіонери Г. Домбровського, Союз польських карбонарів, Товариство польського люду, Загальна конфедерація польського люду тощо). Вони підлягали карній відповідальності не зважаючи на те, були австрійськими підданими, чи прибули з-за кордону.

Австрійське законодавство у першій половині XIX ст. відійшло від йосифінського гуманізму і імператор Франц II був схильний щодо Галичини застосувати гостріші норми. Вже у 1799 р. він наказав підготувати особливий проект закону для Галичини, що передбачав відповідальність за зраду стану, але справа натрапила на опір Кодифікаційної комісії, яка домогалася однакового законодавства для всієї монархії [13].

Під революційною агітацією розуміли зібрання людей з метою організування опору проти чиновника чи іншого, державного функціонера. Каралася будь-яка неслухняність щодо наказів влади. Діяла також заборона залишення дому вночі (“поліційна година”) і навіть протягом дня. Відповідальними за його виконання були батьки родин чи господарі домів.

Ідеалом поліційної держави був повний контроль над підданими. З тієї точки зору розвинули паспортний облік і реєстрацію. Однак вони діяли ще раніше, оскільки належали до сфери діяльності так званої місцевої поліції безпеки [14]. Ця поліція займалася питаннями життя повій, волоцюг, жебраків та інших подібних суспільних категорій.

З плином часу обов'язок обліку розширювався. Кожний власник дому у місті чи на селі повинен був повідомити своєму начальству про прибуття будь-якого чужого мандрівника, а за подання фальшивих даних каралося. З обліковим обов'язком був пов'язаний паспортний обов'язок, який прислугував подібній меті. Він саме інформував державну владу, де знаходиться підданий і з якою метою міняє своє місце проживання, тобто місце постійного побуту. Паспортний обов'язок безсумнівно виходив з кріпосного права. Адже в інтересах пана було обмеження

особистої свободи селян та точна інформація, де і з якими цілями виїжджає з села, чи не задумав зробити втечу. Держава зліквідувала кріпацтво, але вчинила це у своїх інтересах. Паспортний обов'язок стосувався також виїздів за кордон, як і міграції всередині монархії, що було визначено спеціальним монаршим патентом від 10 серпня 1784 р. [15]. У першому випадку кожний закордонний виїзд (купців з торговою метою, ремісників для виробничої спеціалізації, духовенства у справах культу тощо) вимагав письмового дозволу місцевої чи губернської влади. Однак не кожному давали такий дозвіл. Передовсім це стосувалося осіб молодших за 28 років, що мали обов'язок військової служби. Відмовляли тим, кого підозрювали у намірах еміграції. Особи, які виїхали за кордон без дотримання паспортних формальностей, трактувалися, незважаючи на свій соціальний чи майновий стан, як утікачі. Їхні прізвища трикратно наводили в газетах, і якщо протягом року вони не поверталися, то їх майно конфісковували, а самих позбавляли громадянських прав. Так, наприклад, барона Є. Левартовського у 1812 р. за еміграцію позбавили громадянських прав, а в разі його повернення на батьківщину він мав бути покараний трирічними публічними роботами). У тому ж році граф Я. Круковецький за еміграцію був не лише позбавлений громадянських прав, але й втратив маєток [16].

Після повернення з-за кордону потрібно було повідомити про це тій владі, яка попередньо видавала паспорт. Цей обов'язок стосувався усіх, але санкція у разі його недотримання була різною: шляхту карали грошовим штрафом, селян – батогами [17].

Таким чином, влада намагалася забезпечитися інформацією, чи тимчасове перебування за кордоном не перейшло у недозволену еміграцію. Обов'язок мати паспорт стосувався кожного чужоземця, який бажав вступити на територію австрійської монархії [18]. Такий паспорт потрібно було отримати в австрійського консула чи представника за кордоном. Після прибуття до Австрії треба було цей документ тимчасово залишити в дирекції поліції чи у місцевій адміністрації, де чужоземець прагнув затриматися. Австрійська влада не давала дозволу підозрілим іноземцям. Серед таких були емігранти після Листопадового повстання 1830 р. та громадяни країн, що воювали з Австрією.

Серед паспортних приписів був окремим так званий малий кордонний рух. Він стосувався здебільшого шляхти, а також міщан та селян прикордонних околиць, якщо кордон перетинав їх нерухому власність чи іншим чином ускладнював нормальну господарську діяльність. У межах австрійської монархії паспортний обов'язок стосувався мешканців, що перебиралися з однієї провінції до другої, чоловіків призовного до військової служби віку, які виїжджали поза межі свого округу селян та міщан єврейського походження [19]. Видавали такі паспорти домінії чи магістрати, у разі потреби запитуючи думку військової влади.

Таємна поліція в Австрії була значно вдосконалена у першій чверті XIX ст. У 1816 р. поліційне міністерство очолив граф Й. Седлнітський. Він діяв у тісному зв'язку з міністром закордонних справ і канцлером імперії князем К. Меттерніхом. Останній мав у своєму розпорядженні службу зовнішньої розвідки, яка надавала необхідну інформацію з головних європейських столиць і академічних кіл Німеччини та Італії. Таким чином складалася велика картотека [20].

У березні 1824 р. К. Меттерніх розпорядився, щоб Й. Седлнітський ділився відомостями з поліційними службами зарубіжних держав з метою спільної боротьби з небезпекою, яку представляли таємні революційні товариства. Водночас таємні

австрійські агенти були на всій території Італії і Німеччині, де розгортався могутній революційний рух.

Завданням цілого поліційного апарату був, передусім, контроль лояльності громадян. Всі інші завдання, як-от підтримання порядку, безпеки чи попередження правопорушень, відсувалися на задній план [21]. У 1846 р. у Галичині було утворено додаткову службу безпеки, яку очолювали професійні військові. Ця служба допомагала адміністрації на місцях, зокрема брала участь у виявленні дезертирів, політично підозрілих осіб тощо.

Посади у галицькій адміністрації займали переважно чужинці, передовсім німці та представники слов'янських народів з-поза краю. Вищі функціонери повинні були мати добру кваліфікацію у своїй професії, оскільки Галичину трактували як територію особливо тяжку. Явна та таємна поліція ставилися до місцевих мешканців з недовірою та ворожістю, всюди вбачаючи зраду та змову. Осіб, на яких впала підозра поліційної влади, карали різними способами: у них робили домові обшуки з приводу порушення скарбових приписів, розкривали кореспонденцію, перевіряли різні доноси, виконували часті арешти. Не завжди вони закінчувалися судом та вироком, але вже саме поліційне слідство було достатньою можливістю для знущання над підозрілим.

Незважаючи на це, результати поліційної діяльності були невеликі. Політичний та культурний маразм, у який потрапила Галичина у період між третім розділом Польщі та листопадним повстанням, жодною мірою не був “заслугою” поліції. У період пожвавлення народно-визвольної діяльності навіть масові арешти та поліційні репресії не були у стані опанувати ситуацією, і діяльність влади ставала щоразу більш нервовою. Окрім того, рутинна та тяганина поліційних функціонерів не раз виходили на користь діячам, яким розшукували та переслідували.

З діяльністю поліції була пов'язана також цензура. Оскільки поліція, передовсім таємна, обмежувала свободу живого слова, то цензура стосувалась саме писаного слова. Австрійська держава перейняла цензурні функції від церковних установ [22] та широко їх розвинула з метою боротьби проти різних волелюбних ідей та пригнічення у зародку будь-яких революційних настроїв. Щодо польського суспільства ці функції підлягли подальшому розширенню.

При правлінні Йосифа II цензура була відносно м'якою. Закон про цензуру від 11.06.1781 р. частково урізали в 1790 р. Після цього наступила черга наступних обмежень свободи друку. Цей тиск значно збільшився під час правління Франца II та його канцлера К. Л. фон Меттерніха [23].

Організаційно апарат цензури був пов'язаний з поліцією. З 1801 р. діяла Надвірна палата цензури. Цим органам підпорядковувалися цензори на місцях. Цензурне управління у Львові поширювало свою діяльність на Галичину і Буковину. Це управління складалося з цензора, канцеляриста та возного. Цензор мав помічника для єврейських друків. Реформу цієї системи провели тільки під тиском політичних обставин на зламі 1847 та 1848 р. Окрім місцевих цензорів, у Відні була спеціальна Наддирекція цензури, формально відокремлена від поліції. Вона була першою інстанцією для різних справ, що перевищували сферу діяльності місцевих цензурних служб. Рішення цих останніх та рішення Наддирекції можна було оскаржити апеляцією до Найвищої колегії цензури.

Відмова в дозволі на друк повинна була обов'язково містити відповідну мотивацію. Для цензурування подавали рукописи праць, естампи, літографії і тощо. Після контролю, який тривав часом більше року, не можна було вносити до

рукопису жодних змін [24]. Також не можна було ввозити до краю заборонених книжок [25] чи друкувати праці за кордоном, щоб таким способом минути приписи про цензуру [26]. Звідти теж кордонні служби мали обов'язок усі пересилки, що містили друковане слово, перед врученням адресату відіслати спочатку до цензури. Щоб не пропустити “зарази” у сусідніх краях, заборонили також друкувати без крайової цензури праці закордонних авторів [27].

Крайова цензура отримувала для спрощення праці списки книжок та рукописів закордонних авторів, вже цензуrowаних у Відні. Цензор працював за визначеною схемою. Коли праця не викликала сумніву, він ставив на ній нотатку “допустиме” або “дозвіл на друк”, допускаючи тим самим продаж видання. Якщо праця містила небезпечні фрагменти, тоді ставив на ній замітку “потребує додаткового розгляду”. Це означало, що книжка не може бути у продажі, її можна зробити доступною лише одиницям, що користуються довірою влади. У рукописах писав “допустима корекція друкарських помилок” чи “допустиме з виключенням помилок” або сам виконував поправки. У випадку, якщо праця була, на його думку, повністю шкідлива, тоді писав “не годиться”, що означало заборону на зберігання такої книжки. Щодо рукописів, то відповідна формула звучала суворо: “не допустиме” чи дещо м'якше “друк не може бути опублікований” [28]. Дослідники вважають, що у першій половині XIX ст. цензура не дозволила друкувати понад 100 книжок та брошур польською і латинською мовами [29].

Порушення приписів про цензуру трактувалося як злочинна неслухняність чи навіть як злочин. Наслідком була сувора санкція відношенні до авторів, друкарів, які видали працю, та книгарів, які її розповсюджували. Друкарі, що оминали цензуру, втрачали право займатися своєю професією, а якщо ще й виконували роздрібний продаж, то за кожний розпроданий серед покупців екземпляр платили по 50 зол. рин. кари. Карний кодекс з 1803 р. передбачав розсип готових друкарських шрифтів, конфіскацію зрадагованих екземплярів, кару від 200 до 500 зол. рин., арешт від одного до трьох місяців. Натомість необережним у своїх формулюваннях авторам загрожувала відповідальність за приписами закону про пасквілі [30].

Карний кодекс з 1803 р. сформулював два види цензурних порушень: друк чи розповсюдження робіт, що не проходили цензури, і друк чи розповсюдження робіт, заборонених цензурою. Якщо така праця мала антидержавний зміст та могла викликати порушення громадського спокою, то кодекс трактував це, як злочин проти держави. Як приклад такого проступку, можна назвати процес першої половини 30-х рр. XIX ст. проти працівників Національного інституту ім. Осолінських, де було видано таємно низку праць з антиавстрійським змістом. Цей процес тривав три роки. За вироком суду 1837 р. директор інституту К. Слотвінський був засуджений на вісім років ув'язнення в Тиролі, а сама установа зазнала суворих репресій [31].

Законодавець розумів, що навіть такі суворі та розширені приписи можуть оминатися під час переправи книжок з-за кордону. Тут головне йшлося про не лише про політичну французьку літературу, але також і польську, заражену духом яacobіства. Звідти теж суворо контролювали книгарів як людей, підозрілих вже за типом своєї професії. Заснування нових книгарень, антикварень чи друкарень вимагало кожного разу дозволу місцевої адміністрації, тобто губернії чи району. Австрійська влада виходила з припущення, що ні книгарень, ні друкарень не повинно бути дуже багато, а тому їх дозволяли засновувати тільки в окружних містах. Цей патент містив теж первинне авторське право, забороняючи виконання

передруків будь-яких праць без згоди автора чи власника, коштом якого дана праця була попередньо друкowana. Пізніше, у 1818 р. ці норми ще більше загострилися. Заснувати друкарню можна було тільки за згодою цензури та поліції, і то у місті, де знаходилася Дирекція поліції. Друкарі були відповідальними за свій персонал та повинні були повідомити про своїх працівників у поліції [32]. Австрійська цензура з приводу боротьби з поглядами, шкідливими для релігії, звичаїв та суспільства, переслідувала передусім будь-які прояви передових суспільних поглядів та визвольні ідеї у літературі, пресі чи навіть у театрі. У йосифінську добу не обмежували дуже суворо висловлювань, що критикували духовенство чи церкву. Пізніше цензура значно загострилася, цензори отримували спеціальні інструкції з міністерства поліції та чітко їх дотримувалися [33].

У літературі було прийнято переконання, що для галицьких цензорів характерною рисою був їх низький культурний рівень, залежність рішення та просто тупість. Однак доцільно наголосити, що цей низький рівень функціонерів цензури не був правилом. У часи найсильнішої хвилі реакції, тобто після Віденського конгресу 1815 р., цензорами були високоосвічені особи, як-от професор цивільного права Львівського університету Й. Вінівартер чи університетський бібліотекар К. Коллер. Певний час цензором був греко-католицький митрополит М. Левицький. У 1837 – 1838 рр. посада головного галицького цензора була вакантною, з чого можна зробити висновок, що у той час не видавали жодних дозволів на друк та продаж. У 1839 – 1848 рр. цензором у Львові був І. Канкхоффер [34].

Цензорська діяльність спричинила в Європі думку про те, що друкowana книжка в Австрії не може мати наукової вартості. Звичайно, що була обмежена дискусія в науці та публіцистиці. Це знижувало інтелектуальний рівень середніх та вищих верств населення, зупиняло доступ нових ідей тощо. Далекосяжні наслідки такої діяльності виявлялися небезпечнішими, ніж безпосередні поліційні репресії.

З огляду на зазначене вище можна зробити висновок, що основні засади австрійської політичної поліції формувалися наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. На Галичину як коронну частину володінь Габсбургів поширювалися всі норми загально австрійського права. Віденський уряд значну увагу приділяв формуванню таємної поліції, яка мала розгалужену систему інформаторів. У руслі політичної поліції діяла також цензура друкovanого слова.

Література

1. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie [Text] / O. Balzer. — Lwów : [s. n.], 1908. — 512 s.
2. Hellbling E. Geschichte osterreichisch Konstitution [Text] / E. Hellbling. — Wien : [s. n.], 1956. — 204 s.
3. Kurka A. Dzieje a tajemnice policji lwowskiej z czasów zaboru austriackiego 1772 – 1918 [Text] / A. Kurka. — Lwów : [s. n.], 1930. — 88 s.
4. Никифорак М. В. Формування системи правоохоронних органів на Буковині в період її входження до Габсбургської держави / М. В. Никифорак // Науковий вісник Чернівецького університету [Текст]. — Чернівці : ЧДУ, 1998. — Вип. 33: Правознавство. — С. 59—73.
5. Рууд Ч. А. Взаимодействие политических полиций Австро-Венгрии и России / Ч. А. Рууд // Вестник Российского университета дружбы народов [Текст]. — 2003. — № 4. — С. 68. — (Серия “Политология”).

6. Emerson D. Metternich and Political Police: Sekurity and Subversion in Habsburg Monarchy 1815 – 1830 [Text] / D. Emerson. — Yague : [s. n.], 1968. — P. 10.
7. Wiener R. Ler Abt als Spion und Verrater / R. Wiener // Neue Frei Presse [Text]. — Wien : [s. n.]. — 1931. — 9 September.
8. Лаврецький Р. Ігнатій Юзеф Мартинович (характеристика особистості) / Р. Лаврецький // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. Івана Франка [Текст]. — Львів : [б. в.], 1999. — Вип. 2. — С. 67.
9. Там само. — С. 68.
10. ДАЛО. — Ф. 26, оп. 4, спр. 211. — Арк. 111—112.
11. Рууд Ч. А. Взаимодействие политических полиций Австро-Венгрии и России... — С. 66.
12. Klunker L. Die gesetzliche Unterthans-Verfassung in Galizien [Text] / L. Klunker. — Lwów : [s. n.], 1846. — B. 3. — 684 s.
13. Wachlberg W. E. Bruchstücke der Genesis der Theresiana, Gesammelte kleinere Schriften [Text] / W. E. Wachlberg. — Wien : [s. n.], 1882. — T. 2. — S. 36—43.
14. Klunker L. Die gesetzliche Unterthans-Verfassung in Galizien... — S. 159.
15. Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae a die 11 Septembris initae possessionis promulgata; Continuatio edictorum et mandatorum [Text]. — Lemberg : [s. n.], 1784. — S. 164—183.
16. Gazeta Lwowska [Text]. — 1812. — Nr. 15.
17. Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae... — 1798. — S. 47—49.
18. Klunker L. Die gesetzliche Unterthans-Verfassung in Galizien... — S. 147.
19. Ibid. — S. 141, 142.
20. Palmer A. Metternich [Text] / A. Palmer. — N.-Y. : [s. n.], 1972. — P. 225.
21. Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae... — 1807. — S. 6—9.
22. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie... — S. 355.
23. Bruchnalski W. Historia Gazety Lwowskiej 1811 – 1848 [Text] / W. Bruchnalski. — Lwów : [s. n.], 1911. — S. 22.
24. Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae... — 1792. — S. 4; 1793. — S. 14, 15.
25. Ibid. — 1793. — S. 8, 9.
26. Ibid. — 1798. — S. 94; 1803. — S. 231, 232.
27. Ibid. — 1790. — S. 12.
28. Bąkowski K. Prasa krakowska do roku 1848 / K. Bąkowski // Rocznik Krakowski [Text]. — 1906. — T. VIII. — S. 149, 150.
29. Gutkowski T. Cenzura w wolnem mieście Krakowe 1832 – 1846 [Text] / T. Gutkowski. — Kraków : [s. n.], 1914. — S. 16, 17.
30. Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae... — 1791. — S. 68, 69; 1792. — S. 97.
31. Fiszer A. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich [Text] / A. Fiszer. — Lwów : [s. n.], 1927. — S. 39.
32. Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae... — 1790. — S. 13; 1806. — S. 13—23; 1818. — S. 45, 46.
33. Gutkowski T. Cenzura w wolnem mieście Krakowe... — S. 16, 17.
34. Bruchnalski W. Historia Gazety Lwowskiej... — S. 4.

M. Kryshchanovych

**STATE AND LEGAL GROUNDS OF POLITICAL POLICE ACTIVITY
ON UKRAINIAN LANDS DURING HAPSBURG EMPIRE
(END OF XVIII – XIX CENTURIES)**

On the important based on facts material role and place of political police on Ukrainian lands during Austrian monarchy in XVIII – XIX centuries are considered. Directions of its activity, as well as connection with political censorship are highlighted.

Key words: public administration, political police, Ukrainian lands, political control, censorship.